

“Visions of Azerbaijan”: ABŞ-Azərbaycan münasibətlərini yenidən qaydasına qoymağın vaxtıdır

Onun fikirləri təəccüb doğurmamalıdır. Azərbaycan qadınları amerikalı həmkarlarından, demək olar ki, iki il əvvəl səsvərmə hüququ əldə etmişlər.

Soyuq müharibə və Azərbaycanın sovet işğalı zamanı ABŞ və Azərbaycan SSR-i arasında rəsmi diplomatik münasibətlər olmayıb. Təbii ki, ola da bilməzdi. Buna baxmayaraq, Sovet İttifaqının süqutundan sonra ABŞ Prezidenti Corc Buş 1991-ci il dekabrın 25-də, Milad bayramında Azərbaycanın yenidən bərqərar olunmuş müstəqilliyini tanımışdı.

Təəssüf ki, 1990-cı illərin sonuna qədər ABŞ, Azərbaycan da daxil olmaqla, yeni müstəqillik qazanmış keçmiş Sovet İttifaqı ölkələri ilə münasibət qurmaq həvəsini itirmişdi. Lakin bu yanaşma 11 sentyabr terror hücumlarından dərhal sonra dəyişikliyə məruz qaldı. Həmin hadisədən sonra ABŞ beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə səylərini gücləndirdi. Belə ki, Əfqanıstanda hərbi əməliyyatlar aparmaq üçün Qafqaz və Orta Asiyadan təhlükəsiz tranzit və dislokasiya hüquqlarını təmin etmək məqsədi ilə ABŞ bu regionla əməkdaşlıq əlaqələrini yeni müstəvidə qurmaq qərarı verdi. Bu ərəfədə Azərbaycan ABŞ üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Azərbaycan beynəlxalq terrorizmə qarşı savaşda ABŞ-la sıx əməkdaşlıq etməklə çətin bir işə qol qoydu. Azərbaycan ABŞ üçün, sadəcə, arzuolunan müttəfiq deyildi, o, həmçinin İraq və Əfqanıstana öz sülhməramlı qoşunlarını göndərməyə razılıq verdi. Hətta Azərbaycan hərbiçilərindən bəziləri amerikalı həmkarları tərəfindən medallarla da təltif edildi.

Bakı, həmçinin ABŞ və NATO üçün mühüm tranzit yolları açmışdı. Antiterror tədbirlərinin ən pik zirvəsində ABŞ və NATO-nun Əfqanıstan əməliyyatları üçün nəzərdə tutulmuş sursat və avadanlıqlarının dördü bir hissəsi Azərbaycan və Gürcüstanın ərazisindən daşınmışdı. Bu müddətdə sayı 100 mindən çox olan beynəlxalq koalisiya qoşunları Əfqanıstana yollanarkən Azərbaycanın hava məkanından istifadə etmişdi.

Qarşılıqlı münasibətlər

Əfqanıstanda həyata keçirilən missiyaya Bakının dəstəyindən əlavə, Azərbaycan bir çox başqa səbəblərə görə də ABŞ üçün vacib tərəfdaşdır. Əhalisinin əksəriyyətinin müsəlman olmasına baxmayaraq, Azərbaycan cəmiyyəti olduqca dünyəvidir. Azərbaycanın İsrail və Türkiyə ilə də çox yaxın münasibətləri var və burada İrana qarşı inamsızlıq hökm sürür. Bu, Azərbaycanın xarici siyasətini Amerikanın xarici siyasəti ilə bir araya gətirir.

Azərbaycan NATO-nun “Sülh Naminə Tərəfdaşlıq Proqramı”nın bir hissəsidir və alyansın təlim məşqlərində və zabit mübadiləsi proqramında iştirak edir. Azərbaycan fəal şəkildə NATO-ya üzv olmağa çalışmasa da, alyansın keçirdiyi missiyalara qatılır. Türkiyə və Gürcüstan da daxil olmaqla, digər NATO üzvləri və tərəfdaşları ilə yaxın münasibətlər qurur.

ABŞ və Azərbaycan arasında sıx münasibətlərin 11 sentyabr hücumlarından sonra inkişaf etməsinə baxmayaraq, son zamanlar baş vermiş üç hadisə bu münasibətləri bir qədər zəiflətdi. Birincisi, Rusiyanın 2008-ci ildə Gürcüstanı işğal etməsi faktına ABŞ-ın qeyri-müəyyən görünən cavabı olub. İşğaldan sonra Bakıdakı siyasətçilərin Amerikanın regiondakı gücünü və təsirini sual altına almağa başladılar və bunu etməkdə haqlı idilər.

İkincisi, Rusiyanın Kırımı ilhaq, şərqi Ukraynanı işğal etməsi və özünə birləşdirməsinə Qərbin reaksiyasıdır. Bu, Bakını Qərblə münasibətlərinin dəyərini sual altına qoymağa vadar edib. Həm Gürcüstan, həm də Ukraynada baş vermiş hadisələr nəticəsində dünyanın güc və hakimiyyətə hörmət edildiyi bir hissəsində ABŞ və Qərbin zəif olduğu sezildi.

Son olaraq, ABŞ-ın Əfqanıstanda geri çəkilməsi, sonradan Azərbaycan və bu regionla əlaqələrinin kəsilməsi Bakıda çoxlarını ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin qarşılıqlı mahiyyətini sual altına qoymağa vadar etdi. Bakıda belə bir fikir yaranıb ki, ABŞ Əfqanıstan müharibəsi ilə bağlı istədiyini əldə edib və indi onun artıq bir tərəfdaş kimi Azərbaycana ehtiyacı yoxdur. 11 sentyabr terror hücumlarından sonra Azərbaycan Amerika ilə uzunmüddətli əməkdaşlıq qurmağa çalışırdı, qoşunların Əfqanıstandan çıxarılması başlayanda və ABŞ bu regiondan geri çəkildə aydın oldu ki, ABŞ, bir zamanlar olduğu kimi, davamlı münasibət qurmaq marağında deyil.

ABŞ-ın Azərbaycanla münasibətlərinin qarşılıqlı təbiəti iki səbəbə görə bəsitərsiz olub: birincisi, o, Bakıda belə bir fikir yaranıb ki, ABŞ istədiyini əldə edən kimi yoluna davam edəcək. İkincisi, ABŞ-ın regionda formalaşdırdığı xoşməramlı missiyasının təsiri zəifləyib və burada yenidən etimad qazanmaq daha çətin olacaq. ABŞ-ın Rusiya və İrana münasibətdə daha geniş strategiyaya malik olduğu üçün Azərbaycanın nə qədər mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, bunun gələcəkdə ABŞ-ın siyasəti üçün mənfi nəticələri olacaq.

Birtərəfli siyasət

Bu gün ABŞ-Azərbaycan münasibətləri regionda Amerikanın təsirinin azalması bəlkə də ən kəskin nümunəsidir. Bu, həmçinin Vaşinqtonun apardığı və ABŞ-ın maraqlarına tamamilə zidd olan birtərəfli xarici siyasətinin nümunəsidir.

Doğru və ya yanlış, Bakıda belə bir rəy hakim kəsilib ki, Azərbaycan insan hüquqları məsələsində Qərb tərəfindən - xüsusilə də Avropa, həmçinin ABŞ tərəfindən davamlı olaraq tənqid atəşinə məruz qalır. Əksinə, Çin və Səudiyyə Ərəbistanının insan hüquqları sahəsindəki fəaliyyətinə münasibətdə, demək olar ki, tam sükut saxlanılır.

ABŞ-ın Azərbaycanla münasibətləri çoxşaxəli yanaşmadan ibarət olmalı, enerji, təhlükəsizlik, insan hüquqları və geosiyasi məsələləri özündə ehtiva etməlidir. İnsan hüquqları kimi yalnız bir məsələ ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin digər aspektlərini üstələməməlidir. Görünən odur ki, son zamanlar bu hal baş verib və hazırda ABŞ-Azərbaycan münasibətləri bundan əziyyət çəkir.

Bu münasibətlər üçün həll olunmalı başqa bir problem tarixi 1992-ci ilə gedib çıxır. Həmin vaxt Vaşinqtonda təsirli erməni lobbisinin fəaliyyəti nəticəsində Konqres “Azadlığa Dəstək Aktı”nın 907-ci maddəsinə düzəliş qəbul etmişdi. Qısaca desək, 907-ci maddəyə düzəliş ABŞ-ın Azərbaycana hərbi yardım göstərməsinin qarşısını alır və Azərbaycanı Ermənistanla apardığı müharibədə təcavüzkar kimi göstərir.

Sonuncu məqam daha çox maraq kəsb edir. Nəzərə alsaq ki, beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycanın bir hissəsi kimi qəbul edilən 20 faiz torpaqları Ermənistanın işğalına məruz qalıb. Hazırda 620 mindən çox azərbaycanlı 1990-cı illərin əvvəllərində müharibə nəticəsində ölkə daxilində köçürülmüş şəxslər (məcburi köçkünlər) kimi təsnif edilir. Mən Bakı ətrafında yerləşən bəzi məcburi köçkün qəsəbələrində olmuşam. Evlərini, mülkiyyətini və əksər hallarda yaxınlarını itirmiş insanların ürək dağlayan hekayələrini eşitmişəm.

Corc Buş Administrasiyası 11 sentyabr hücumlarından sonra Azərbaycanın Əfqanıstanda (daha sonra İraqda) keçirilən kampaniyada oynaya biləcəyi vacib rolunu qəbul etdi. Hər il 907-ci maddənin tətbiqindən imtina edildi. Beləliklə, bu maddənin tətbiqi dayandırıldı. Sevindirici haldır ki, bir sıra səbəblərə görə, Buş Administrasiyası kimi, Obama Administrasiyası da 907-ci düzəlişin tətbiqindən imtina edir. Azərbaycan yeganə keçmiş sovet respublikasıdır ki, ona qarşı 907-ci maddəyə düzəliş kimi məhdudiyətlər var. Hətta ən təsadüfi müşahidəçi də görə bilər ki, 907-ci maddənin mənbəyi müəyyən lobb qruplarının siyasi motivlərindən irəli gəlir və ABŞ-ın regionda daha geniş strategiyası və ya məqsədləri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

ABŞ-ın proseslərdə daha yaxından iştirak etməsinin vaxtıdır

Inkişaf edən demokratik ölkə kimi Azərbaycanda insan hüquqları ilə bağlı bəzi narahatlıqlar ola bilər. Lakin uzunmüddətli perspektivdə davamlı tənqid deyil, yalnız ABŞ-ın iştirakı ilə Bakını mükəmməl idarə etməyə doğru gedən yolda dəstəkləmək lazımdır. Demokratikləşmə bir prosesdir, tək bir tədbir deyil. Hətta Amerikanın özünün tarixinə ötəri baxış belə bunu sübut edir.

ABŞ Azərbaycanla münasibət qurmaq üçün strategiya hazırlamalıdır. Bu strategiya dostluq və qarşılıqlı hörmət, iqtisadi rifah, enerji ehtiyatlarından səmərəli istifadəni təbliğ etməli və regionda artan Rusiya, İran və Çin təsirinin nəticələrini nəzərə almalıdır. ABŞ həm Azərbaycana yardım etmək, həm də ABŞ-ın

regiondakı maraqlarını ön çəkmək üçün çox şey edə bilər. Bunlar düzgün həyata keçirilərsə, ABŞ-ın iştirakı hamı üçün uduluşa ola bilər.

ABŞ-ın yenidən münasibət qurması ölkə rəsmilərinin yüksək səviyyədə bir neçə simvolik səfəri ilə asanlıqla başlanıla bilər. Bu regionda münasibət qurmaq üçün ABŞ buraya daha çox kabinet səviyyəli rəsmilər göndərməlidir. Buraya daha çox konqresin nümayəndə heyətləri səfər etməlidir. ABŞ-ın analitik və yaxud beyin mərkəzləri və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin səfərləri təşkil edilməlidir. Kabinet səviyyəsində Xəzər regionuna edilən ən son səfər sabiq dövlət katibi Hillari Klintonun 2012-ci ildə Cənubi Qafqaz turu olub. Bunu 11 sentyabr hadisələrindən sonrakı aylarla müqayisə etsək, həmin vaxt təkə ABŞ-ın müdafiə naziri Donald Ramsfeld Azərbaycana dörd dəfə səfər etmişdi.

İŞİD kimi qrupların baş qaldırdığı bir zamanda regionun tranzit ərazisinə çevrilməsinin və islam ekstremistlərinin burada tərəfdaş cəlb etmələrinin qarşısını almaq üçün ABŞ Azərbaycanla birgə işləməlidir. Burada təhlükəsizlik sektorunda imkanların artırılması, ABŞ və Azərbaycan arasında kəşfiyyət məlumatlarının daha yaxşı mübadiləsi aid ola bilər. Bunu etməklə hər iki ölkənin təhlükəsizliyinin qorunmasına yardım etmək olar.

ABŞ Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonların Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi məsələsinə beynəlxalq arenada gündəmə gətirməkdə daha böyük rol oynamaqlıdır. Vaşinqton, həmçinin Yerevanın Rusiya və İrana yaxın münasibətlərinə diqqətlə yanaşmalıdır. ABŞ siyasətçiləri daha yaxşı anlamalıdır ki, Azərbaycan hökumətinin etdiyi hər bir hərəkətə Ermənistanın Dağlıq Qarabağı işğal etməsi prizmasından baxılmalıdır və nəzərə alınmalıdır ki, bu, Bakının xarici və daxili siyasətinin əsas aparıcı amillərindən biridir.

Dağlıq Qarabağla bağlı sülh danışıqları illərdir dayanıb və təəssüf ki, ABŞ hər iki tərəfi danışıqlar masasına oturtmaq üçün çox az şey edə bilər. Lakin bu məsələ ilə bağlı heç bir fikir bildirməmək hazırkı statusun qeyd-şərtsiz təsdiq edildiyi anlamına gəlir. ABŞ münaqişənin sülh yolu ilə həllinə çağırış etməli və bu həll yolu Ermənistan qüvvələrinin Azərbaycanın bütün ərazilərindən çıxarılmasını nəzərdə tutur.

Sonda, ABŞ, həmçinin regionda bütün layiqli müttəfiqlərinə hərbi yardım göstərməli və onların təhlükəsizliyini təmin etməlidir. ABŞ hökumətinin başqa ölkəyə hərbi yardım göstərmək qərarı konqresdə lobbiçilik edən müəyyən qrupların təzyiqinə deyil, Amerikanın təhlükəsizlik maraqlarına əsaslanmalıdır. “Azadlığa Dəstək Aktı”nın 907-ci bölməsi bunun üçün ədalətli bir əngəldir.

Gələcəkdə bizi nə gözləyir?

Hazırda ABŞ, qarşısında daha ehtiyatlı və regionda hansı rola malik olduğunu dərk edən bir Azərbaycanı görür. Qlobal nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan Qərb və Rusiya ilə olan münasibətləri arasında tarazlığı saxlamağa çalışır. Regional baxımdan isə Azərbaycan Rusiya və İran arasında tarazlığı saxlamaqla, eyni zamanda, mümkün olduğu qədər öz müstəqilliyini qorumaq istəyir.

Azərbaycan Cənubi Qafqazda regional iqtisadi lider və Xəzər regionunda mühüm iqtisadi iştirakçı olmaqda davam edəcəkdir. Düzgün siyasət yürüdülsə, ABŞ-Azərbaycan münasibətləri hər iki ölkənin mənafeyinə eyni dərəcədə xidmət edə bilər.

Azərbaycan Qərbə tərəf baxmaqda davam edəcək. O anlayır ki, ABŞ regiona gələ də bilər, buradan gedə də bilər. Lakin Rusiya və İran hər zaman burada qalmaqdadır. Buna görə də ABŞ Azərbaycanla münasibətlərini davam etdirməlidir. Azərbaycanı öz qonşuları ilə yaxşı münasibətdə olmağa, həmçinin Qərblə daha dərindən əməkdaşlığa diqqət yetirməyə sövq etməlidir.

Azərbaycan hər zaman bu regionun təhlükəsizliyi və iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli rola malik olub. Böyük Pyotr 1723-cü ildə İrana müharibə nəticəsində Bakını zəbt edəndə, bu şəhəri regionda bütün işlərin açarı kimi təsvir etmişdi. Günümüzdə də bu, ABŞ üçün eyni məna daşıyır. Əgər Vaşinqtonun dirçəlmə Rusiya və cəsarəti artmış İrana bağlı iş görmək, Avropanın enerji təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmaq və terrorizmə qarşı mübarizə aparmaq üçün böyük strategiyası olacağısa, Vaşinqtondakı siyasətçilər bu regionu nəzərə almaya bilməz. Regional lider olan Azərbaycanı nəzərə almamaq olmaz.

Çoxdankı münasibətlər

ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin tarixi Birinci Dünya müharibəsindən sonra baş tutmuş Paris Sülh Konfransına gedib çıxır. O zaman Azərbaycan Demokratik Respublikasının qısa ömrünün ilk vaxtları idi. Respublikanın xarici işlər naziri Əlimərdan bəy Topçubaşov (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin sədri - red.) Parisdə Birinci Dünya müharibəsinin qalibləri qarşısında müstəqil Azərbaycanı tanımaq məqsədi ilə fransızların onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinə viza verməsini gözləyərkən İstanbulda ilişib qalmışdı.

Günlər həftə oldu, həftələr ay oldu, lakin vizaların verilməsi prosesi uzandı. Nəhayət, ABŞ-ın dövlət katibi Robert Lansinq Azərbaycan nümayəndə heyətinə vizaların əldə edilməsində yardım göstərmək üçün fransalı həmkarı Stefan Pişona məktubla müraciət etdi. Üç aydan sonra Topçubaşovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Parisə gələ bildi. Topçubaşovun ABŞ Prezidenti Vudro Vilsonla görüşü baş tutdu və bu, Azərbaycan Demokratik Respublikasının de-fakto tanınması ilə nəticələndi. Əfsus ki, bu yeni respublikanın ömrü qısa oldu. Bir neçə aydan sonra Azərbaycan Qızıl Ordu tərəfindən işğal olundu və Sovet İttifaqının tərkibinə daxil edildi (Azərbaycan Sovet İttifaqının tərkibinə 1922-ci ilin dekabrında daxil olub-red.).

Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə danışıqlardan bir neçə il sonra ABŞ Prezidenti Vudro Vilson San-Fransiskodakı çıxışı zamanı bu görüş barədə xatirələrini bölüşərkən demişdi: “Günlərin birində Azərbaycandan olan bir qrup alıcnab və maraqlı cənablar təşrif buyurdu □ İdeyalar, azadlıq, hüquq və ədalət konsepsiyaları baxımından mənimlə eyni dildə danışan bir şəxsə söhbət etdim”.